

Kohts dagbøker glemt – hvorfor?

Av Harald Berntsen

En av de få ting ved regjeringen Nygaardsvolds sikkerhetspolitikk som nesten ikke er blitt kritisert etter krigen, er det som kan ses som den eneste betydelige svikten ved den: Feilvurderingen av Sovjet som selve trusselen mot Norge. Skremt av det sovjetiske angrepet på Finland var det nøytralitetsvakten i Finnmark regjeringen trappet opp 1939–40. Og det var til Finnmark regjeringen sendte den tysk-vennlige sjefen for Utrykningspolitiet, Quislings seinere politimester Jonas Lie – for å overvåke norske kommunister.

I stormløpet på Nygaardsvolds og Kohts nøytralitetspolitikk passet det vel ikke for etterkrigsstudias vestvendte militære og politikere, som selv for krigen hadde delt regjeringens trusselvurdering, å rype opp i dette. Verre er det at flere generasjoner av landets fremste historikere på området lojalt har sluttet opp om den kollektive glemselen.

I 1985 kom det ut ei bok som endelig burde ha frisket opp hukommelsen. Det var Halvdan Kohts Rikspolitisk dagbok 1933–1940, utgitt med en interessant innledning av Steinar Kjørheim ved Norsk Historisk Kjeldekrift-Institutt på Tiden Norsk Forlag. Dagboka er en enestående viktig kilde til forspillet til Nygaardsvolds regjeringdannelse i 1935, og til regjeringens indre liv og forhold til styringsgruppe, sentralstyre og L.O. Dette ble etter utgivelsen også understreket av både Hans Fredrik Dahl i Dagbladet og av Ole Kristian Grønnes i Historisk Tidsskrift.

Tyskland måtte bygge vern mot Sovjet

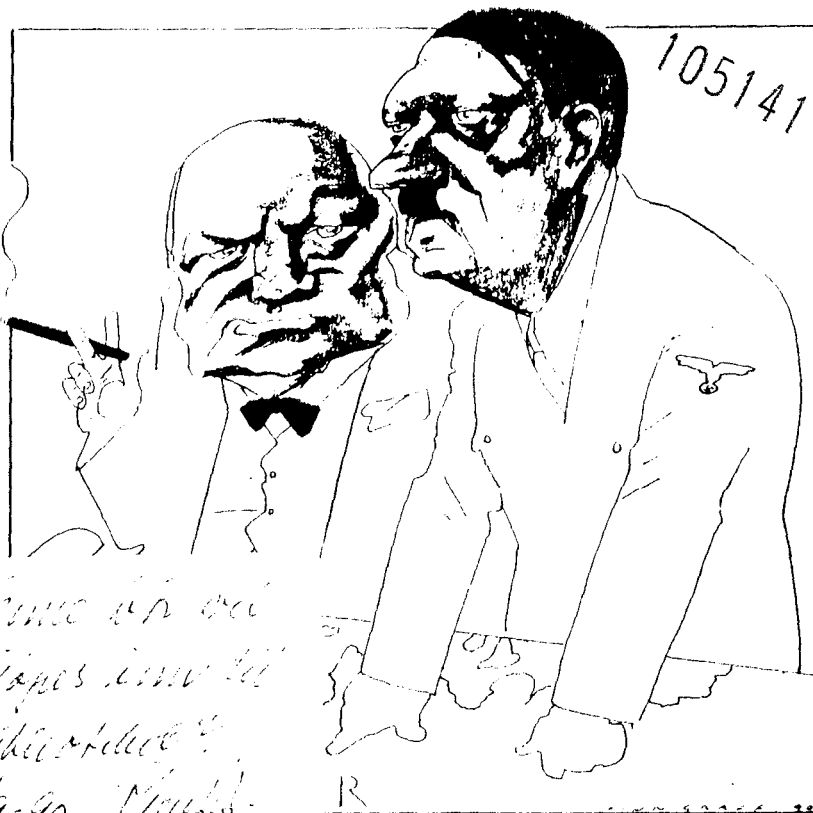
Selv ikke Tore Pryser gjorde i sitt senere utkomne bind 4 av Arbeiderbevegelsens historie i Norge, som omhandler perioden 1935–1946, bruk av de sensasjonelle opplysninger som dagboka gir om sider ved Kohts utenrikspolitikk.

Under titelen *Spørsmål om fredsting* i Europa oktober desember 1939 inneholder dagboka notater som burde ha pakalt den største oppmerksomhet. Det foreligger vel å merke ingen ting som tyder på at innholdet i de deler av notatene som skal omtales her, var kjent for regjeringen for øvrig. Som tidligere kjent holdt utenriksminister Koht mer enn dette for seg selv.

I et notat av 6. desember 1939 skriver Koht at han samme dag hadde besøk av den tyske dr. Noack, som oppholdt seg i Norge for å studere vikangenes historie, og som hadde gode forbindelser helt opp til høyeste hold i Berlin. Noack hadde fortalt Koht at hans venn i Berlin, dr. Berber, som sto utenriksminister Ribbentrop nær, hadde sagt at Tyskland ikke kunne nøye seg med Danzig og fri jernbane gjennom den polske korridor. Tyskland måtte nemlig bygge vern mot Russland (som det altså hadde inngått ikke-angreppspakt med) på østsidens Noacks informasjon var tydelig et svar på følelse som Koht hadde sendt ut om betingelser for å gjenopprette fred mellom Tyskland og England/Frankrike.

Også Kohts tanke om å få til fred ved å gi Polen en selvstendig og nøytral status, ble ifølge Noack avvist på tysk hold med at Tyskland måtte ha høve til å reise en «Ost-wall» mot Russland. Den tyske regjeringen kjente seg i det hele tatt ikke trygget på hvor lenge vennskapet med Russland ville vare, noterte Koht fra Noack.

Videre var Noack overfor Koht sikker på at folket og der Führer i Tyskland mislikte at Russland hadde angrepet Finland og tok så godt for seg i Østersjøen. Så lenge det ikke var fred med England, måtte Tyskland likevel la Russland drive på.

Illustrasjon av en samtale mellom England og Tyskland mot Sovjet.

■ ■ Kohts dagbøker 1933–1940 gir sensasjonelle informasjon om hans utenrikspolitikk før krigen. Det har passet norske militære og politikere å glemme disse informasjonene, men verre er at landets fremste historikere på området lojalt har sluttet opp om den kollektive glemselen, skriver historikeren Harald Berntsen.

Men Noack mente at hvis Tyskland og Sverige gikk inn i krigen til hjelp for Finland, ville det bare ha god virkning i Tyskland og etter hvert kunne drive landet til å gripe inn mot Russland.

I samsvar med regjeringens lange svarte Koht at det ikke kunne bli tale om militær hjelp fra Norge eller Sverige til Finland. Men han fortalte Noack at han hadde gjort bestrebelsler på å få Tyskland til å gripe inn mot Russland.

Koht arbeidet midlertidig ikke bare for å få Tyskland til å blande seg inn i den finske vinterkrigen mot Sovjet. Han ønsket og arbeidet for å få til en vesteuropeisk allianse mellom Tyskland og England-Frankrike mot det han tydelig opplattet som det ekspansive Sovjet.

Dagen etter besøket av Noack hadde Koht en samtale med den tyske charge d'affaires v. Neuhaus, der Koht nevnte at han hadde et lite avsnitt av den russiske framstøtten mot Finland kunne fore fram til fred mellom Tyskland og vestmaktene av å ha det måtte kjennetring til å samle seg mot den russiske landviningspolitikken. I notatet fra samtalen heter det videre: «Eg nemnde dette i samtalen med spottmålet om at Tyskland skulle la være å hindre tilførsler som kom over havet til Finland, dermed ville det faktisk bli en tilnærming mellom det partene som no er i krig. Eg sa at eg altfor vel såg vanskaner for å nå fram til et samarbeid tvers gjennom krigen. Men det faktiske vilkåret burde drive alle den vesteuropeiske statene i hop.» Koht noterte også at sen demeransen i Oslo for de to vestmaktene Spania og Portugal arbeidet for den samme tanken.

Som det hadde vært kjent var Koht heller ikke i Norge alene om å drømme om vesteuropeisk samtale mot Stalin. Allerede i november hadde forener for Nasjonal Samling, Vidkun Quisling, lagt fram sine daværende ideer for dr. Noack om at Tyskland skulle bryte med Russland for å forsøke å bringe planen til den tyske sendemann i Oslo, dr. Brauer, for å få den videre til Berlin og åpne for at Quisling kunne reise til den tyske hovedstaden og drøfte den med den tyske regjering. Brauer la planen interessant og ekspederte den videre til Berlin med anbefaling om at Quisling fikk følge etter.

Deleksjonene gjør seg selv om hvordan de tyske representantene i Oslo må ha opplevd å få seg forelagt, om trent samtidig, de samme forslag fra så forskjellige hold som Quisling og Koht. Bare tre dager etter Kohts samtaler med Noack og v. Neuhaus reiste Quisling den 9. desember fra Oslo til Berlin. Noack skulle ha reist sammen med ham for å hjelpe til med audienser og introduksjoner, men ble hindret den dagen. Da han kom til Berlin en dag senere enn Quisling, viste det seg at den norske forener allerede hadde forstått stemningen i Berlin slik at den planen han skulle legge fram, var uten sjanse. Han ba derfor Noack å ta stilling om den og sa at han i stedet ville legge fram en plan for hvordan Norge skulle kunne få en plass i Hitlers luge, som tok utgangspunkt i at England var hovedfienden og måtte knuses. Gjennom Noacks venn dr. Berber fikk Quisling deretter møte Hitler. Det var etter dette møtet Hitler bestemte seg for å angripe Sovjet slik det skjedde 9. april året etter.

Både Quisling og Koht hadde tenkt utopisk. Den svenske utenriksminister Sandler forsto mer av virkeligheten i Berlin. I sine notater forteller Koht at Sandler den 7. desember, etter Kohts samtale med v. Neuhaus, hadde sagt til Koht at det ikke var mulig å få til en samtale av Vest-Europa så lenge Ribbentrop sto for den tyske utenrikspolitikk.

Men Noack mente at hvis Tyskland og Sverige gikk inn i krigen til hjelp for Finland, ville det bare ha god virkning i Tyskland og etter hvert kunne drive landet til å gripe inn mot Russland.

ken. ...Ribbentrop hata England, og det var et arressak for han å holde oppe den politikk som Tyskland hadde tekt opp, sa Sandler.

Hvorfor går historikerne som katten omkring grøten?

27. desember fikk Koht, gjennom Henrik Sørensen, kjennskap til dr. Noacks reise til Berlin, men tydeligvis ikke at han hadde oppholdt seg der sammen med og i ærend for Quisling. «Det som Sørensen fortalte og resonerte om det som hekk i hop med denne ferda, var så rotet så eg må ærlig seia eg skjønnte ingen ting av det – di lenger han tala, di mindre skjønnte eg. Så mykje var i det minste visst at N. no var ferdig og ingen ting mer kunne giera; Berber hadde beint fram atvara han. Og N. sjølv meinte at dei som styrte Tyskland var galne.»

Koht og Quisling var altfor tidlig ute i desember 1939. Først da Hitler-Tyskland på slutten av krigen var brakt over på defensiven, blåste det selv liv i propagandaa for en vesteuropeisk allianse mot bolsjevismen og sendte ut følere til vestmaktene om å få den i stand. Men da var det for sent, minst videre. Først etter at Hitler var slått sønder og sammen, ble tida snart moden.

Det som skjedde, understreker likevel kontinuiteten fra Kohts utenrikspolitikk for krigen til Norges innmelding i NATO i 1949, og gjør det mindre vanskelig å forstå at den tidligere «nøytralist» Koht på Arbeiderpartiets landsmøte i 1949 gikk inn for norsk NATO medlemskap.

Vanskeligere er det fortsatt å skjønne at selv i dag, i 1990 – da Tyskland endelig er blitt den ledende makt i et mer og mer samlet Vest-Europa, og Øst-Europa og Sovjet har lagt seg flatt for fredelig tysk invasjon – går norske historikere som katten rundt den varme grøten til Koht fra 1939.